BAS · LÄRARHANDLEDNING

Vikingarna

Temat Vikingarna har en faktatext för var och en av de fem strukturerna, som brukar passa i åk 4–5. Varje vecka har klassen en läslektion och en modellektion om veckans text, så temat tar fem veckor. Varje elev har texten, en penna och papper till svaret. Du har tavlan, magneter, A4-ark och en tjock tuschpenna.

Läslektionen, omkring 40 minuter

Före lektionen	Sätt ihop paren, så att den som läser mödosamt har en kamrat som kan läsa högt.
Frågan 0–5 min	Första gången börjar du lektionen så här: ”När du inte förstår ett ord eller en mening skaver det. Stryk under det.” Läs sedan textens fråga medan eleverna har texten nedvänd. Var och en säger sin gissning till den bredvid, och du skriver några på tavlan. Eleverna vänder upp texten, och ni ser på rubriken, bilderna och mellanrubrikerna. Red ut orden före läsningen.
Läs 5–35 min	Du läser ingressen och avsnitt 1 högt. I de två första texterna tänker du högt där, med orden i raden Tänk högt, och säger kärnan själv och skriver den på ett ark. Paren läser sedan avsnitt 2, 3 och 4, ett i taget. En läser högt och den andra följer med i texten, och båda stryker under det som skaver. Vid nästa avsnitt byter de, men den som läser mödosamt följer med varje gång.
Efter varje avsnitt	”Var skavde det?” och ”Vad har ni prövat?” Har avsnittet en bild: ”Var i bilden är vi nu?” Sedan säger var och en kärnan till den bredvid: vem eller vad avsnittet handlar om, och det viktigaste om det, med högst tio ord. Paret väljer den kärna som säger mest om hela avsnittet. Två eller tre par säger sin, klassen väljer en, och en elev skriver den på ett A4-ark som du sätter upp. Fråga: ”Hur hänger det ihop med det vi läste innan?” Blir tiden knapp läser du det sista avsnittet högt, och klassen säger kärnan direkt.
Sist 35–40 min	En elev läser kärnorna i följd. Fråga: ”Vet vi mer nu?” Var och en säger till den bredvid vad hen nu tror är svaret, och ni jämför med gissningarna. Spara arken till modellektionen.

Modellektionen, omkring 40 minuter

Före lektionen	Rita textens modell tom på tavlan. Den ifyllda modellen vid texten visar ett möjligt resultat.
Kärnorna 0–5 min	Sätt upp arken i textens ordning, och en elev läser dem. Läs fördjupningen högt. Klassen säger fördjupningens kärna, och en elev skriver den på ett nytt ark.
Modellen 5–20 min	Modellen är ny, så du flyttar själv det första arket och säger varför. Sedan säger klassen var de andra hör hemma och varför, och du flyttar dem. Klassen namnger platserna, och raden Modellen har förslag.
Orden 20–25 min	Paren letar i texten efter orden som visar hur delarna hör ihop, och du skriver dem i modellen.
Svaret 25–40 min	Var och en berättar texten ur modellen för den bredvid, som säger vilken kärna som inte kom med. Sedan skriver var och en två till fyra meningar som svar på textens fråga och läser dem för den bredvid. Raden Lyssna efter säger vad ett svar ska ha med. Saknas något: ”Vilken kärna svarar på det?”

De fem modellerna

Tankekartan	Saken står i mitten, och varje del har ett eget fält.
Tidslinjen	Stegen står i tur och ordning längs en linje.
Venndiagrammet	Varje sak har en ring, och det som gäller båda står där ringarna går in i varandra. Handlar en kärna om en skillnad, gör ni två ark av den, ett i var ring.
Kedjan	Varje led är något som händer, och en pil visar vad det leder till.
Problem och lösning	Problemet och orsaken står till vänster, och lösningen och resultatet till höger.

När det skaver

Ett sätt i taget	Skriv de fyra sätten på ett A4-ark första gången och låt det sitta uppe: läs om meningen och den före och efter; leta efter en ledtråd i marginalen, i bilden eller i ett exempel; dela ordet; fråga en kamrat. Paren prövar ett sätt i taget, uppifrån. Hjälper inget, förklarar du kort, och en elev säger det med egna ord.
Inget understruket	Peka på ett ställe som brukar skava, som det i raden Det brukar skava, och säg: ”Säg det med egna ord.” Går det inte, har eleven hittat något som skaver, och hen stryker under det.
Kärnan håller inte	Kan eleven inte säga den: ”Var tappade du tråden?” Är den för lång: ”Vad kan vi stryka och ändå förstå?” Är den en rolig detalj: ”Är det viktigt eller intressant? Peka på meningarna som handlar om det.”
Mer stöd	Lyssna på några par i varje runda, och läs svaren. Den som inte förstår texten uppläst behöver annat stöd först. Den som förstår den uppläst men efter tre texter inte kan säga en kärna kan behöva Faktatextsamtal i grupp hos en speciallärare, också om hen läser orden mödosamt.

VIKINGARNA · FEM TEXTER

1 Vikingaskeppet — Tankekartan

Frågan	Hur var ett vikingaskepp byggt, och varför klarade det långa resor över havet?
Ord före	köl (stocken längst ner, ingen kyl) · styrbord (höger sida, inget köksbord) · årsring (en ring i träet per år)
Tänk högt	*”Kölen. Låter som kyl, men det är något annat. Jag läser vidare: en lång stock av ek längst ner. Som en ryggrad? Jag tittar på bilden vid siffran 1. Vem eller vad? Kölen. Det viktigaste? Den är ryggraden, och allt byggs fast på den. Det om yxan är spännande, men det är en detalj.”*
Det brukar skava	”men det gjorde roddarna”: det var roddarna som tröttnade, och vinden tröttnade aldrig (avsnitt 3)
Modellen	kölen: ”längst ner” · plankorna: ”från kölen och uppåt” · seglet: ”högt över plankorna” · årorna och styråran: ”kvar blir”. I mitten står vikingaskeppet. Fördjupningens kärna gäller hela skeppet och blir ett femte fält, Hur vi vet det. Årsringarna visar var skeppet byggdes, och kopian hur det seglade.
Lyssna efter	köl och plankor, lätt och starkt · seglet tog det över havet · åror när vinden saknades

2 Ristat i sten — Tidslinjen

Frågan	Hur blev en runsten till, och varför står den ofta vid en väg och inte vid en grav?
Ord före	efter (här till minne av den döde) · rista (hugga in, inte rita) · runor (nordbornas bokstäver)
Tänk högt om	efter: ”Lät resa stenen efter sin son. Efter att sonen dog? Jag läser vidare: efter betyder här till minne av. Vem eller vad? Släkten. Det viktigaste? De lät resa en sten till minne, ingen gravsten.” (avsnitt 1)
Det brukar skava	”Efter det”: i avsnitt 1 betydde efter till minne av, men här är det ett tidsord: när texten är uppritad (avsnitt 3)
Modellen	någon dör: ”först” · ristaren ritar: ”sedan” · ristaren hugger: ”efter det” · vid vägen: ”till sist”. Fördjupningens kärna hör till steg 1, för Rökstenen visar varför en sten restes. Svaret behöver steg 1 och steg 4: stenen var ingen gravsten, och den stod vid vägen där många såg den.
Lyssna efter	till minne av den döde, ingen gravsten · ritas, huggs och målas · vid vägen såg många den

3 Västerut och österut — Venndiagrammet

Frågan	Vad skilde resorna västerut från resorna österut, och åt vilket håll for de flesta från dagens Sverige?
Ord före	viking (den som reste, inget folk) · Miklagård (en stad, ingen bondgård) · plundra (ta saker med våld, inte köpa)
Det brukar skava	”De från dagens Sverige”: människor som bodde där Sverige ligger i dag, för landet fanns inte än (avsnitt 4)
Modellen	båda: ”både” · bara västerut: ”men vägarna var olika” · bara österut: ”medan”. Platserna bara västerut och bara österut får två ark var, om vägen och om vilka som for. Fördjupningens kärna, lejonet vid Aten, hör till österut, där väringarna fanns.
Lyssna efter	båda: nordbor på resa · västerut över havet, österut längs floder · dagens Sverige mest österut

4 Skatten i åkern — Kedjan

Frågan	Hur kom så mycket silver från ett rike långt bort till Gotland, och varför blev det kvar i jorden?
Ord före	skatt (gömt silver, inte det man betalar) · handel (byta varor mot silver)
Det brukar skava	”värt så mycket som det vägde”: det var vikten som räknades, och inte om silvret var ett mynt eller en armring (avsnitt 3)
Modellen	handeln: ”därför” · vägt silver: ”det gjorde att” · gömt i jorden: ”eftersom”. Det första ledet har inget ord, för kedjan börjar där. Fördjupningens kärna hör till led 4 och står sist i svaret: ingen vet säkert varför silvret blev kvar.
Lyssna efter	silver från kalifatet · handel längs floderna, vägt på Gotland · gömt och kvar, ingen vet varför

5 Vikingarnas spår — Problem och lösning

Frågan	Hur kan vi veta något om vikingarna när de inte skrev några böcker, och hur säkert är det vi vet?
Ord före	källa (spår från förr, ingen vattenkälla) · spår (det som finns kvar, inga fotspår) · troligen (forskarna tror, men vet inte säkert)
Det brukar skava	”vad vikingarna skrev på”: trä, som har ruttnat, och sten, som står kvar (avsnitt 2)
Modellen	inga böcker: ”problemet är” · trä ruttnar: ”beror på” · spåren: ”en lösning är” · vet och tror: ”har lett till”. Fördjupningens kärna hör till resultatet och visar det i ett exempel: att det var en kvinna vet vi, men om hon var krigare är en tolkning.
Lyssna efter	inga böcker, runorna i trä har ruttnat · spår i marken, texter och mätningar · en del vet vi, en del tror forskarna